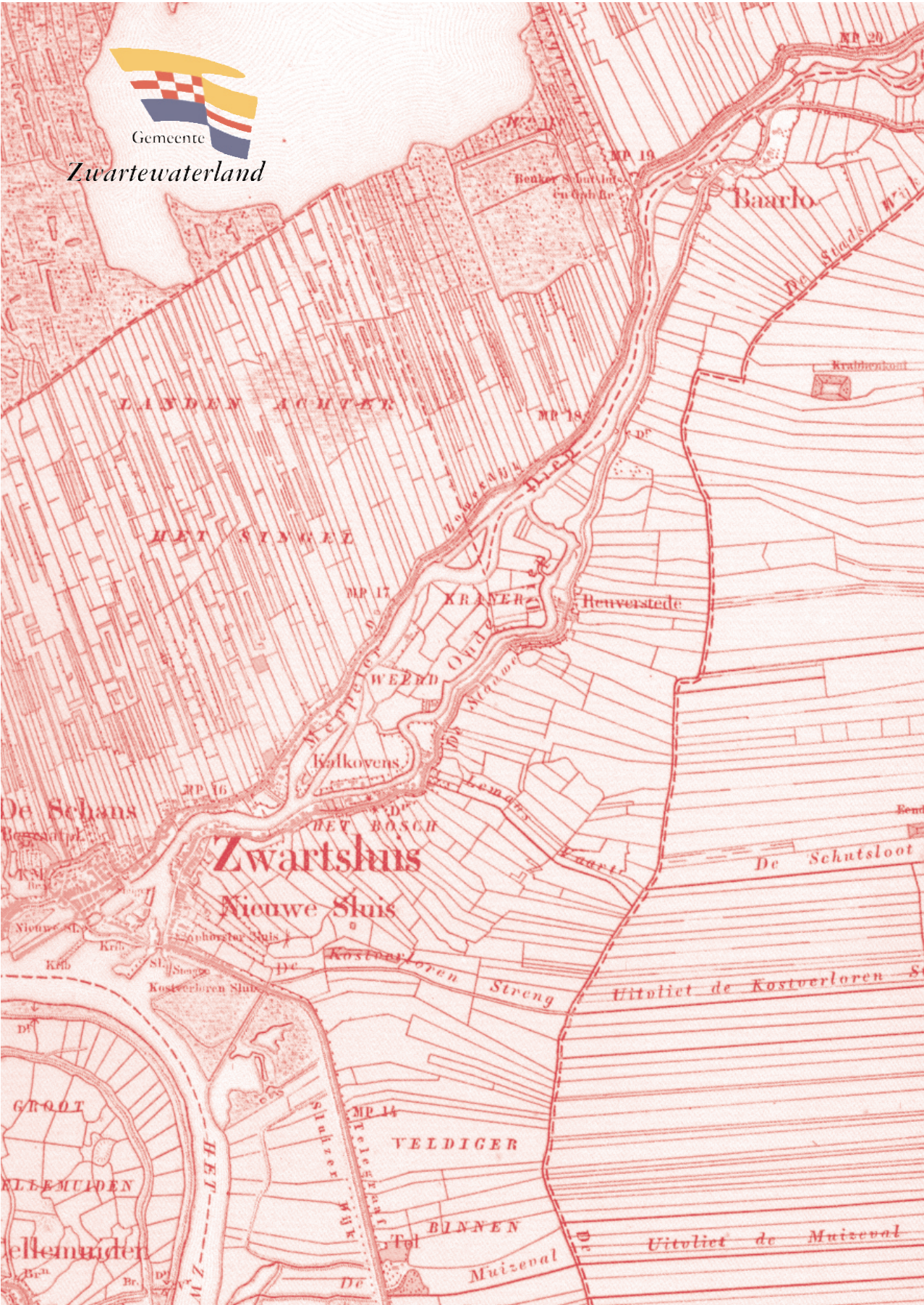

Gemeente
Zwartewaterland

Archeologische Rapporten, Gemeente Zwartewaterland

Gasthuisstraat/Eikenlaan

Michael Klomp

Archeologische Rapporten, Gemeente Zwartewaterland

Gasthuisstraat/Eikenlaan

Michael Klomp

Colofon

ISBN: 90-8533-029-7

Archeologische Dienst Zwolle, in opdracht van
Gemeente Zwartewaterland
Sector Grondgebied, Afdeling RO
Tekst: Michael Klomp
Vormgeving: Hidde Heikamp
Tekeningen: Pete Rogers

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
Woord vooraf	
Beschrijving van het onderzoeksgebied	
Kader en vraagstelling	
2. De historische gegevens	6
Vooronderzoek en voorafgaand relevant onderzoek	
3. De archeologische gegevens	7
4. Archeologische opgraving	7
Methode	
Introductie op de resultaten	
De periode 1200-1250	
De periode 1500-1750	
De periode 1750-1850	
De periode 1850-1900	
5. Conclusie	9
Noten	9
Literatuur	9

1. Inleiding

Woord vooraf

In augustus 2004 is op de locatie Gasthuisstraat/Eikenlaan in de gemeente Zwartewaterland een definitief archeologisch onderzoek (DO) uitgevoerd. Aanleiding voor het archeologisch onderzoek is de bouw van drie nieuwe woningen op deze plek. De bouw van deze woningen gaat gepaard met sloop- en ontgravingswerkzaamheden. Dit betekent dat het bodemarchief wordt aangetast en archeologisch onderzoek noodzakelijk is.

Administratieve gegevens van de vindplaats:

Gemeente Zwartewaterland-objectnaam:

Hasselt, Gasthuisstraat/Eikenlaan

Centrumcoördinaat: 202.827/511.746

Opgravingscode: Gas 04

Beschrijving van het onderzoeksgebied.

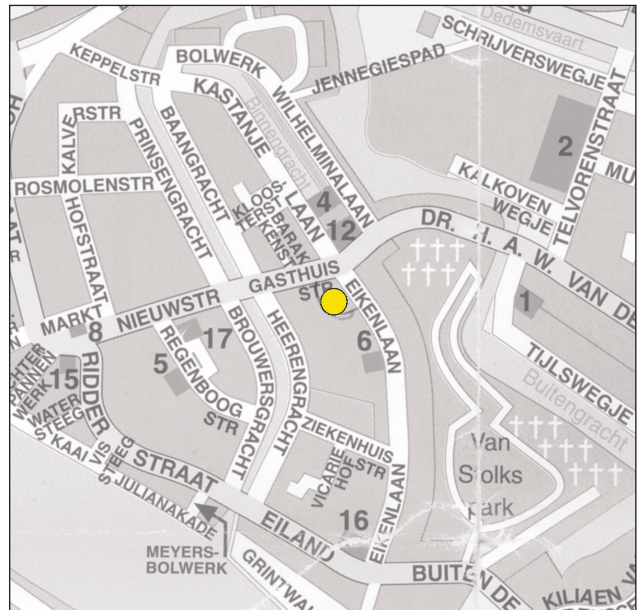
Het onderzoeksgebied ligt in het oostelijke stadsdeel en wordt begrensd door de Gasthuisstraat, de Eikenlaan, het perceel Gasthuisstraat 5 en het perceel Eikenlaan 1. Het terrein maakte in het verleden onderdeel uit van de zogenaamde Patershof, een onderdeel van het voormalige Mariaklooster. Na de reformatie werd een groot deel van het grondbezit van het Mariaklooster onteigend. Op de Patershof werden een aantal gebouwen gevestigd. Na 1832 zijn de panden Gasthuisstraat 3, 5 en 7 gebouwd.

Het onderzoek is mogelijk gemaakt door de gemeente Zwartewaterland. Het archeologische veldwerk is uitgevoerd door drs. M. Klomp, P. Rogers en een aantal leden van de werkgroep historische bouwkunde van de Historische Vereniging Hasselt. De dagelijkse leiding was in handen van M. Klomp.

Kader en vraagstelling

Het onderzoeksgebied maakte al vanaf de eerste helft van de 15de eeuw deel uit van het Patershof. Op dit hof kunnen waarschijnlijk een paardenstal, gastenverblijf en een volmolen gesitueerd worden. Archeologisch onderzoek kan uitwijzen of deze gebouwen inderdaad op het terrein hebben gelegen en of er nog sporen van deze gebouwen bewaard zijn gebleven.

Daarnaast is de bodemkundige gesteldheid van belang. Ligt het terrein op een hoger gelegen dekzandrug of in een lager gelegen veengebied. De bodemgesteldheid staat immers in een directe relatie met de aanwezigheid van prehistorische en middeleeuwse bewoning.

Situering Gasthuisstraat/Eikenlaan

2. Historische gegevens

De Patershof maakte onderdeel uit van het Mariaklooster. De kapel en de hoofdgebouwen van het Mariaklooster lagen ten noorden van de Gasthuisstraat. De naam Patershof komt voor het eerst in 1573 in de historische bronnen voor.¹ Het gaat dan om een hof waarvan het huis lag op de plaats van de huidige percelen Heerengracht 3 en 4. In de woning Heerengracht 4 zijn waarschijnlijk nog 15de-eeuwse elementen bewaard gebleven.²

Op de noordwestelijke hoek van de Patershof was waarschijnlijk de volmolen gelegen. Rademaker en Veldman gaan er verder van uit dat ook het gastenhuis en de paardenstal op deze hof gelegen hebben.³

Willem Zeygerszoen wordt in 1397 als pater van het Mariaklooster genoemd. Het is niet duidelijk of pater Willem ook het huis aan de Heerengracht bewoonde. In 1493 wordt er immers gesproken van een beklag over het bouwen van een huis van het klooster door de pater.⁴ Naast de vermelding van de pater is de akte uit 1397 van belang voor de stichting van het Mariaklooster. In de akte wordt gesproken van de verkoop van een huis en hofstede aan het klooster. Het ging om het huis en hofstede van Hertwich Eskens en Hille aan de Borchwal.⁵

Uit deze gegevens blijkt verder dat het klooster binnen de Borchwal lag. De Borchwal bestond in deze periode waarschijnlijk uit een aarden wal. In de wal waren mogelijk stenen poortgebouwen aanwezig. Van een poortgebouw aan het

einde van de Gasthuisstraat en bijbehorende brug over de Binnengracht, voorheen Begijnsteeg geheten, is pas in 1498 sprake. Het gaat om een klein poortje dat leidde naar de Begijnenvijde en daarom ook wel Koepoort of Begijnenkoepoort werd genoemd. Het poortje was niet meer dan een nauwe doorgang in de Borchwal. Of er in dat jaar een totale versterking van de aarden wal heeft plaatsgevonden is onduidelijk. Er zijn aanwijzingen voor een aanleg van een stenen ommuring aan het eind van de 15de eeuw.⁶

Uit dit korte historische overzicht valt in ieder geval af te leiden dat het terrein al vanaf het einde van de 14de eeuw bij de stad was getrokken en door het Mariaklooster in gebruik is genomen. Over de periode na 1573 met betrekking tot het onderzoeksgebied is tot nu toe weinig bekend. Anna Huffelt vestigt in 1573 een uitgang op haar huis aan de gracht bij de Patershof. Hiermee wordt duidelijk dat het terrein geen kloosterbezit meer is. Mooijweer spreekt van liquidatie van het klooster en vermeldt dat de zusters in 1586 en 1589 geld moesten lenen om hun huishouding gaande te houden. In 1579 wordt door het stadsbestuur het plan opgevat om op de Patershof acht soldatenhutten te plaatsen.⁷ In het plan worden naast de soldatenhutten op de Patershof ook hutten op het voormalige terrein van de Heilige Stede en bij de Venepoort gepland. Dit plan zal pas in 1614 uitgevoerd worden. Op de stadsplattegrond van Blaeu uit ca. 1650 zijn naast de soldatenhutten ook nog

twee panden te zien met de voorgevel loodrecht op de Gasthuisstraat. De soldatenhutten zijn ook op het oudste kadastrale minuutplan uit 1832 nog aanwezig. Van andere bebouwing is op deze locatie geen sprake meer. Het in 2004 gesloopte pand dateerde pas van na 1832.

3. Archeologische gegevens

Vooronderzoek en voorafgaand relevant onderzoek

Archeologisch onderzoek vindt in een aantal fasen plaats⁸: Bureauonderzoek, het verwerven van informatie, aan de hand van bestaande bronnen, over bekende of verwachte archeologische waarden, binnen een omschreven gebied.

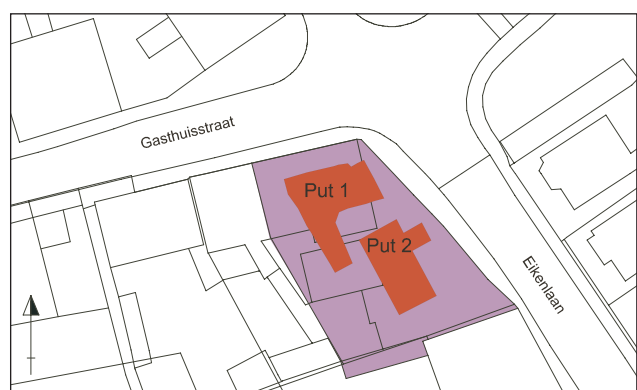
Inventariserend veldonderzoek, het aanvullen en toetsen van het gespecificeerde verwachtingsmodel, dat gebaseerd is op het bureauonderzoek. Dit gebeurt middels waarnemingen in het veld.

Fysiek beschermen, behouden van archeologische vindplaatsen.

Archeologische begeleiding, inzicht krijgen in de aan- of afwezigheid van archeologische waarden in het kader van niet-archeologische bodemverstorende activiteit.

Archeologische opgraving, het documenteren van gegevens van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden die van belang is voor kennisvorming over het verleden.

Fase 1 wordt in de gemeente Zwartewaterland meestal overgeslagen. Zwartewaterland verkeert in de gunstige positie te beschikken over een uitgebreide Archeologische Waarderingskaart Zwartewaterland.

Puttenoverzicht

4. Archeologische opgraving

Methode

Tijdens de twee dagen die het definitief archeologisch onderzoek in beslag heeft genomen zijn twee sleuven aangelegd. De sleuven waren bedoeld om een dwarsdoorsnede van het terrein te krijgen. Van put 1 is daarom besloten om het noord profiel te documenteren en te analyseren.

Introductie op de resultaten.

Door de grondige sloop op het terrein zijn de muren van de gebouwen die op het terrein hebben gestaan verdwenen. Wat restte waren de fundamenteën van een mogelijk brouwersoventje, een ronde beerput en twee mestkuilen. Het gaat hierbij om sporen die gedateerd kunnen worden in de periode na 1500. Uit de periode vóór 1500 stamt een grijze zandlaag met daarin sporen van een eergetouw. Deze laag wordt daarom door de opgravers als akkerlaag geïnterpreteerd. Tijdens de opgraving is verder nog een kuil met houtskool waargenomen. De kuil was direct in het dekzand ingegraven en stamt mogelijk uit het Mesolithicum.

De periode 1200-1250

In de periode 1200-1250 is het terrein gebruikt als akker. Uit deze periode is een grijze zandlaag met ploegsporen bewaard gebleven. Uit deze laag zijn enkele scherfjes proto-steengoed en kogelpot aardewerk geborgen. Andere sporen uit deze periode zijn niet aangetroffen.

De periode 1500-1750

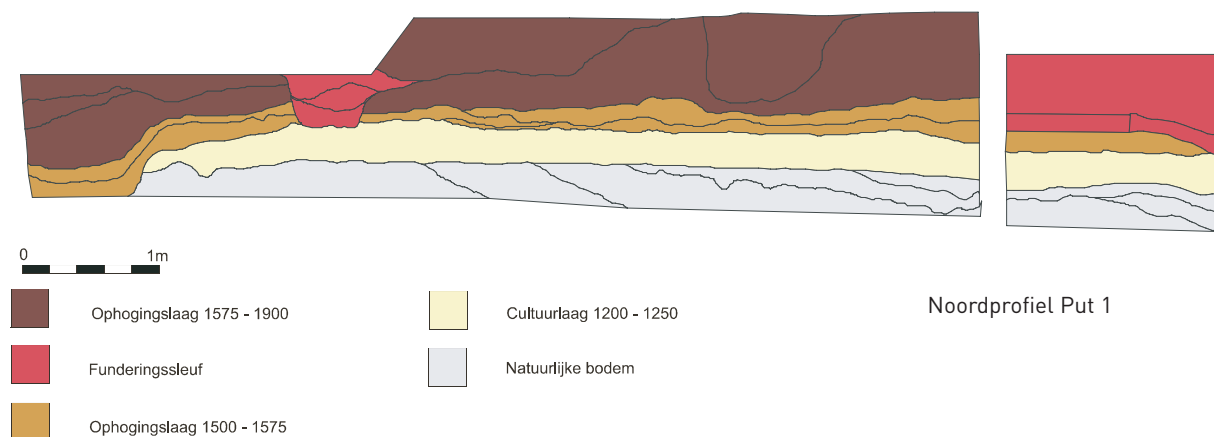
Rond 1500 is het gebied opgehoogd om het geschikt te maken voor bewoning. In deze ophogingslaag zijn geen vondsten gedaan. Boven deze ophogingslaag lag een stenen put.⁹ De put had aan de binnenzijde een bruine aanslag en is als beerput gebruikt. In het restant van de beerlaag werd een bodem van een steengoed kan gevonden. Het gaat om een kan met een standvlak en een ijzerengobe met zoutglazuur. Het voorwerp kan in het classificatiesysteem voor aardewerk en glas ingedeeld worden tot het type s2-kan-45.¹⁰ De kan

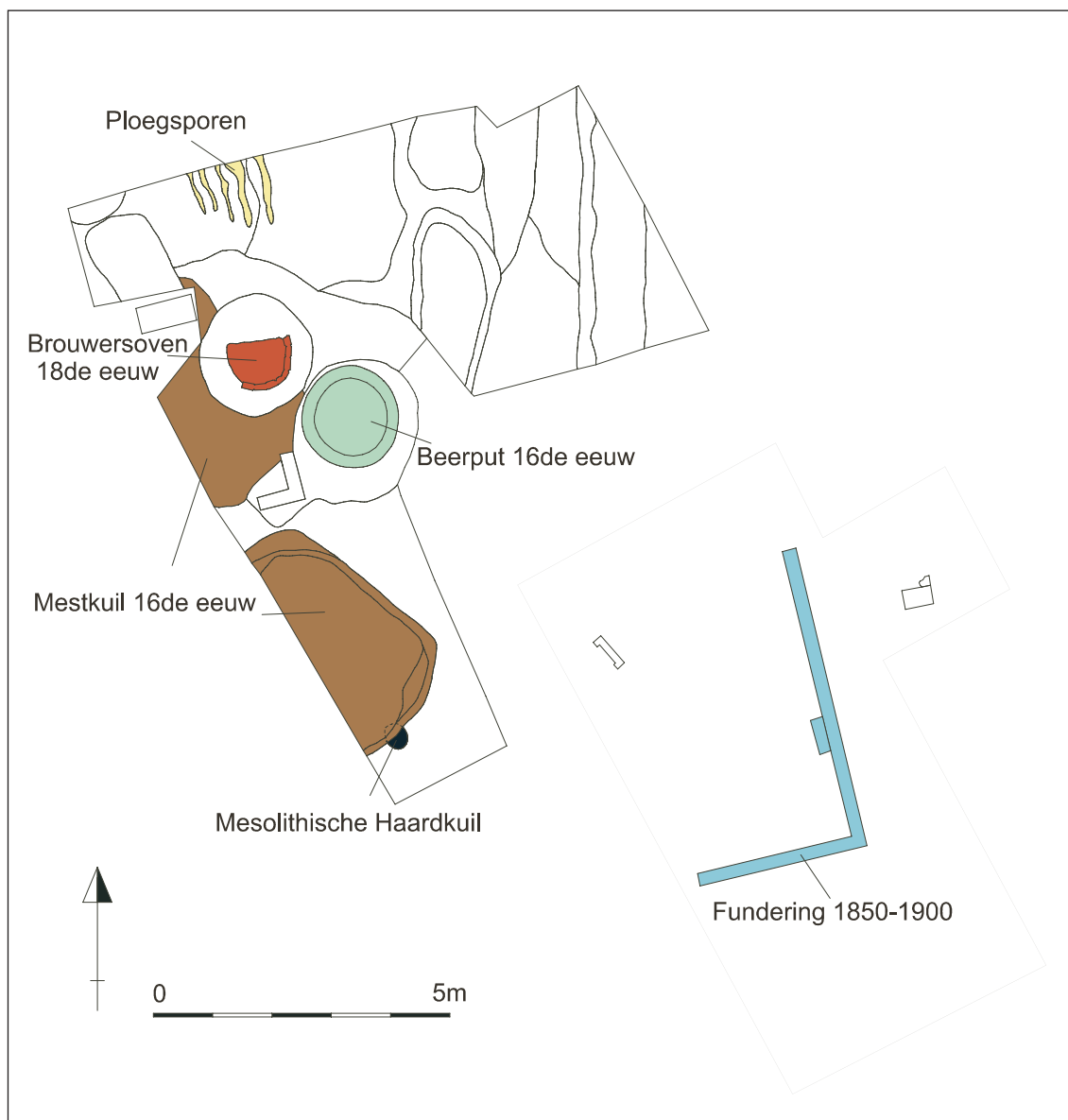
moet gedateerd worden in de periode 1500-1550. De put is een aantal malen geleegd. Uit de bovenzijde van de put kwam een faience bord uit de 18de eeuw. Het gaat om een f-bor-2 met een versiering die bestaat uit gestileerde bloemen en planten. Ook een messing rekenpenning is afkomstig uit de bovenzijde van de beerput. Deze rekenpenning is geslagen door Michael Leykauff die tussen 1724 en 1746 als meester wordt vermeld. De put is gegraven door een oudere mestkuil. Uit deze mestkuil zijn helaas geen vondsten afkomstig. Op het achterterrein is een tweede mestkuil opgegraven. In deze mestkuil zijn scherven van een roodbakken grape van het type r-gra-34 aangetroffen. De r-gra-34 wordt gekenmerkt door een kraagrand, een scherpe buikknik en een ribbel op de schouder. Deze grape is verwant aan de r-gra-8. De r-gra-34 kan typologisch later dan de r-gra-8 worden gedateerd.¹¹ Onder de vondsten van het in 1517 verwoeste kasteel de Nieuwburg komt dit type nog niet voor. In vondst complexen uit de periode na 1525 komt het type r-gra-34 wel voor.¹² De datering van de mestkuil kan het best tussen 1525-1575 geplaatst worden. Naast aardewerk werd in de mestkuil nog een loden (musket)kogel gevonden.

Bovengenoemde mestkuil is afgedekt met een tweede ophogingslaag. In deze laag zijn naast enkele scherven ook enkele metalen voorwerpen aangetroffen. Het gaat onder andere om een 18de-eeuwse duit, geslagen in Holland, en een messing gesp. De gesp behoort tot het zogenaamde "dubbel ovaal" type en kan gedateerd worden in de eerste helft van de 17de eeuw. De gesp kent een identieke parallel uit Bourtange en wordt daar gedateerd tussen 1575 en 1650.¹³

De periode 1750-1850

Uit deze periode dateert een rond stenen vloertje. Het vloertje heeft vermoedelijk deel uitgemaakt van een brouwersoventje. Op het vloertje zal dan een grote metalen brouwketel hebben gestaan. Dergelijke oventjes zijn in meerdere plaatsen aangetroffen.¹⁴ Het is moeilijk om aan dit soort structuren een functie te verbinden. Historisch onderzoek naar de bewoners/eigenaren van de panden is vaak de enige manier om uitsluitsel te krijgen over de exacte functie.

Overzicht archeologische sporen put 1 en 2.

De periode 1850-1900

De funderingen van de huizen uit deze periode zijn door de grondige sloop vrijwel geheel verdwenen. Van de achter het huis gesitueerde stenen schuur waren nog muurresten aanwezig. Achter de verdwenen huizen aan de Gasthuisstraat is een afvalkuil opgegraven. In de kuil is materiaal aangetroffen dat gedateerd kan worden in de periode 1850-1880. Onder de voorwerpen bevinden zich onder ander twee gemerkte schotels. Beide schotels hebben een beeldmerk dat bestaat uit een zogenaamde Staffordshireknoop en de letters P. R. De letters P.R. staan voor de firma Petrus Regout Maastricht. De eerste schotel heeft een drukdecor in de kleur rood en is

op de achterzijde voorzien van een decornaam. Van de naam zijn alleen nog de letters EANT leesbaar. Het beeldmerk bevat het jaartal 1851 en de tekst Prize Medal Wereldtentoonstelling Londen.¹⁵ Het schoteltje kan gedateerd worden in 1876.

Het tweede schoteltje heeft eveneens een beeldmerk met een Staffordshireknoop en een blindmerk dat bestaat uit een ovaal met daarbinnen het opschrift Petrus Regout Maastricht.¹⁶ Onder het blindmerk is het getal 5 zichtbaar. Het schoteltje is versierd met het decor FIBRE en kan gedateerd worden tussen 1850-1880. Het getal 5 verwijst naar de afmeting van het schoteltje.

Conclusie

Object van onderzoek is de lokatie Gasthuisstraat/Eikenlaan. Het onderzoek was er op gericht om de bodemgesteldheid en de bewoningsgeschiedenis van dit gebied te achterhalen. Het gebied heeft waarschijnlijk in de Late Middeleeuwen deel uitgemaakt van het Mariaklooster. De kans op eventuele sporen van gebouwen van dit klooster, zoals een gastenverblijf, stal of volmolen was aanwezig. Uit het onderzoek is gebleken dat de lokatie ligt op de flank van een dekzandrug. Of de oudste bewoning op de dekzandrug tasten we nog in het duister.

Tijdens het onderzoek is een zwarte kuil met houtskool aangetroffen die mogelijk geïnterpreteerd kan worden als Mesolithische haardkuil. Van deze kuil is een houtskoolmonster genomen voor een 14c datering. Dit monster is opgestuurd naar Groningen en daar op dit moment in behandeling.

Het terrein is in de Volle Middeleeuwen in gebruik geweest als landbouwgebied. De sporen van een primitieve ploeg en de aanwezigheid van een duidelijke cultuurlaag (A-horizont) uit deze periode verwijzen hierna. Over de periode tussen 1250 en 1500 zijn we zeer slecht ingelicht. De ophogingslagen die tijdens de opgraving zijn aangetroffen dateren pas van rond 1500. Kort na 1500 is het terrein bebouwd. Van deze bebouwing is door de sloop van de latere 19de eeuwse gebouwen weinig teruggevonden. Op het achtererf werden twee mestkuilen en een waterput/beerput opgegraven. Uit de 18de eeuw dateert waarschijnlijk een stenen vloertje van een oventje of fornuis. Dit oventje heeft vermoedelijk bij een brouwerij gehoord. Historisch onderzoek kan uitwijzen of dit daadwerkelijk het geval is geweest.

Het onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat archeologisch onderzoek belangrijke informatie kan leveren over de geschiedenis van Hasselt. Het kan daarom als een leidraad worden gebruikt voor verder onderzoek in de stad.

Noten

1. Teding Berkhout folio 1686
2. Onderzoek door de werkgroep Bouwkunde van de Historische Vereniging Hasselt
3. Rademaker en Veldman 2003, 11
4. Pereboom, Bosch en Boezeman 1982
5. Pereboom, Bosch en Boezeman 1982, 34
6. Zie Formsma 1959 invnr. 2 waarin gesproken wordt van de ommuring achter Fije van Keppels huis, Ook Pereboom en Westerhof gaan uit van een stenen muur waaraan zelfs de zusters van het Mariaklooster meebetaald moeten hebben.
7. Teding Berkhout folio 24
8. Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 2.0, oktober 2001.
9. Baksteenformaat 23x11x5
10. Bartels 1999, catnr. 155
11. Ostkamp 2001, 66

12. Zie o.a. beerkelder Voordam 1992 (VDA-2) en afval/kuil Luttik Ouddorp (89 LUT) in Alkmaar; Ostkamp 2001
13. Hasselt 1993, 412
14. een scriptie over dit soort oventjes is in voorbereiding door A. van de Venne, UvA
15. Polling 1997, beeldmerk 20, nr. 3, 21
16. Zie voor het beeldmerk Polling 1997, beeldmerk 20, nr. 8, 21 en voor het blindmerk Polling 1997, blindmerk 5a, 16

Literatuur

Bartels, M.H. 1999. *Steden in Scherven 2. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*

Formsma, F.J. 1959. *De oude archieven der gemeente Hasselt.*

Hasselt, H., J.J. Lenting en H. van Westing 1993. Metaal. In: J.J. Lenting, H. van Gangelen en H. van Westing. *Schans op de Grens. Bourtanger bodemvondsten 1580-1850.*

Rademaker, P.C.M. en J.J. Veldman 2003. De Patershof. In: *Hasselt Historiael jaargang 20*, 2e kwartaal 2003, 13-15.

Coster, W. en J. Mooijweer 2002. *Uit den ash kolk der vergetelheid. Geschiedenis van de stad Hasselt 1252-2002.*

Pereboom, F., F.R. Bosch en J.J.P. Boezeman. *Uit de Geschiedenis van Hasselt.*

Polling, A. 1997. *Maastrichtse ceramiek. Merken en dateringen.*

Ostkamp, S., R. Roedema en R. van Wilgen 2001. *Gebruikt en Gebroken. Vijf eeuwen bewoning op drie locaties in het oostelijk stadsdeel.* RAM 10.